

Bilder ur Göthes Faust.

Af Victor Rydberg.

3.

Kunskap, verksamhet, sinneslust – den unge Faust har blott att välja, såvida han ens behöfver det, ty hvarför skulle icke menniskan kunna omsluta *allt* menskligt? Ett klart förstånd, eggad af brinnande kunskapsbegär; ett hjerta, hvars åtrå att glädja och gagna den starka viljan lofvar förverkliga; en svärmisk inbillning, som understödjes af skönhet och sprittande lifskrafter, om hon vill eröfra den verld af sinnesfröjder, som hon på afstånd skådar – se der de rika och farliga gåfvor Herren förlänat sin älskling. Sanningens himmel hvälfver öfver hans hufvud, och han tror på en idéverld och på menniskans förmåga att svinga upp i dess rena ether; framför honom utbreder sig på ena sidan jordens skiftande verksamhetsfält, på andra njutningens haf med purprade böljor. Han väljer himmelen. Dock ej för att afstå det öfriga. Han skall en gång nedstiga att med fördjupad insigt verka och med renadt sinne njuta.

Låtom oss genomlefva några stunder af hans gosselif. Hafva vi derigenom blifvit likasom hans barndomsbekante, skall måhända en varm medkänsla blanda sig i den nyfikenhet, hvarmed vi fråga, hvad molnet på hans panna, den dystra elden i hans blick betydde, när vi nyss sågo honom, vid Wagners sida, vandra oss förbi. Vi skola åtminstone icke stötas tillbaka af denna dunkla skepnad, som ovilkorligt kommer oss att tänka på magiens grubberier eller själslifvets gåtor.

Bland hans tidigaste minnen är en aftonstund, då fullmånen, uppgående öfver stadens tak, skiner in genom det lilla spetsbågefönstret i hans sofrum. Barnet ställer till sin moder vetgiriga frågor om himmelens ljus. Och hon, som lärt honom Guds namn och bönen, talar om det väsen, hvars verk och tjenare himmelens härskaror äro, och hon säger: ”Du skall blifva yngling och man; du får läsa och forska; du får af de vises skrifter lära *känna* Gud och hans skapelse. *Jag* kan endast bedja dig älska honom”.

Fadern är läkare och mystiker. Barnet ser honom ofta, omgifven af böcker och pergamenter, försjunken i läsningen af någon handskrift med besynnerliga teckningar. I det gamla huset finnes en jernbeslagen dörr, innanför hvilken han innestänger sig för hela nätter, än ensam, än i sällskap med andra lärde män. Det är, har modren sagt, den kammare, i hvilken han efterforskar tingens hemliga krafter. Barnet har mången gång bakom denna dörr hört

belgarnes gnissel och lågornas sprakande, har genom dess springa sett eldsljus i skiftande färger uttränga, har till och med fått kasta en blick ditin och beskåda de vidunderliga verktyg, med hvilka rummet är belamradt, och en aningsfull känsla af djupet utaf naturens gåtor, af det lockande uti att intränga i dem och det herrliga uti att lösa dem har sålunda tidigt bemäktigat sig dess själ. Och när barnet vuxit till en liflig, djerf och stolt gosse, har denne med svallande hjerta lofvat att äfven han skall blifva en prest i forskningens tempel, och icke tviflat på sin kraft att kunna upplyfta förlåten till dess aldraheligaste.

Skolan är detta tempels anspråkslösa förgård. Henrik Faust inhemtar hennes ordkram med mottagligheten hos en liffull organisation och med en ifver, som alstras af hans fasta tro på en kärna inom skalet. Språken äro endast medlen, genom hvilka han skall tillegna sig forntidens vises tankar; matematiken skall gifva honom nyckeln till stjernornas verld; dialektikens abstraktioner nyckeln till idéernas.

Men när fritimmen slagit, lemnar lärjungeskaran den qvafva staden,

*”der menskan kraflar
Inunder trycket af tak och gaflar”,*

och utbreder sig i lekar på någon grön plats utanför stadsmuren. Med yster glädje tumlar Henrik om bland sina jemnåriga. Eld i hans rörelser, oförvägenhet i hans tilltag. Det är en natur, som ej vill veta af skrankor, åtminstone inga andra än dem en ädelboren själ gifver sig sjelf. Och ädelboren visar han sig ej mindre i sin rättskänsla än sitt öfverdåd. Leken symboliserar lifvet. Här visar sig den äkta herrskaranden, som gör sig gällande, utan att låta känna någon tyngd; der åter det fega begäret att förtrycka. Henrik Faust eger den förra och hatar det senare. Han för kamraterna till halsbrytande äfventyr och visar alltför ringa omtanke om deras eller sitt eget lif och lemmar. Men der en starkare i hans åsyn vågar förgripa sig på en svagare, der kastar han sig med flammande ögon och knutna näfvar öfver den eländige småtyrannen. Bort vid sådana tillfällen med pedantiska skolrektor, och låt olympens gudar, de åt människornas lekar sig glädjande, ostördt njuta det friska skådespelet! Sjelfve härskarornas Jehovah nedskådar blid på detsamma och nickar gudomligt bifall, när rättskänslan knyter en pojknäfve. – Der Henrik Faust är med, få lekarne någonting titaniskt, och verklighetens brister får inbillningskraften fylla. Det är härar, som kämpa, det är Troja, som stormas. Han klättrar

upp till spetsen af det halft fallna tornet på stadsmuren; han simmar öfver floden och drages utmattad, halfdöende upp på stranden. Ingen hvila, ingen andhemtning, intet oöfvervinnerligt hinder i den lek, der han är med. Røjde han icke samma eldsjäl i studiet som i leken, skulle han längesedan varit bortkörd ur skolan, der de hala, slipade, andligen slätkammade kanaljerna förr, om icke nu, erhöillo de vackraste loforden för sedligt uppförande.

Men plötsligt lemnar han kamraternas skara och ilar bort i ensamheten. Det är den nedgående solens prakt, som gripit honom. Han drömmer, att han bevingad följer henne efter och badar sin barm i evig aftonrodnad. Så står han länge försjunken i svärmiska känslor, och när qvällringningen från de många kyrkorna i staden fyller luften med dallrande toner, förnimmer han dem som röster från andeverlden, som klangen af verldskretsarne, och i känslan af Guds majestät och hans skapelses skönhet sammanknäpper han händerna i en hängifven njutningsrik bön.

- - - - -

»Så har jag, ack! filosofi
Och medicin och juridik
Och äfven, tyvärr, teologi
Min lefnad egnat, på mödor rik,
Och nu jag står här lika klok
som förut jag var, jag stackars tok!«

Ynglingaåren ligga långt bakom honom, han har genomgått skolan och alla lärdomsgrader, genomforskat alla vetenskaper, är en vidtberömd professor, kring hvars lärostol en skara vetgirige ynglingar tränges – och det är med denna tysta förtviflansfulla sjelfbekännelse vi åter finna Henrik Faust.

Det är natten till påskdagen (natten före hans utflygt med Wagner och första sammanträffande med Mefistofeles), och fullmånen, som ofta sett honom lutad öfver böcker och pergamenter, skiner in genom fönstret lika klar som vid det tillfället i hans barndom, då modren sade till honom: lycklig, lycklig du, som får forska!

Nu efter år af mödor, som fårat hans panna, blekt hans kind, sugit hans lifskraft, är han då ändtligen – lika klok som barnet var. Lika klok, men mycket, mycket fattigare. Har forskningen gifvit honom någon visshet, så är det den om all mensklig kunskaps fåfänglighet, en visshet som han köpt med afsägelsen af lifvets alla njutningar och med förlusten af sin tro.

Har du eller jag, min läsare, gjort en liknande erfarenhet, så hvad återstår oss? Hafva vi egt Fausts glödande kunskapsbegär och

skönhetstrånande inbillning för att finna deras fordringar omöjliga att uppfylla – hafva vi egt hans kraft att njuta all jordens högsta lust, men låtit henne obegagnad försina under sträfvandet efter den sanning, som aldrig låter vinna sig – äro således både våra andliga och våra sinnliga drifter gäckade, när vi med lefnadsvägens höjdpunkt bakom oss börja stiga ned mot det tysta djupet – hvad är oss då öfrigt?

Skola vi, beröfvade allt, tro, vetande, sinnesfröjd, tillgripa sjelfmordet, det hastigt afgörande, eller, för anständighetens skull, det långsamma sjelfmord, som består uti att tömma den för-tviflans kalk, hvarje dröjande dag räcker oss?

Nej, sacrebleu! det återstår en annan utväg: att taga skadan, så godt ske kan. Ut i förströelsernas hvirfvel att dränka der vår sanningsträngtan! Tömmom lustans bågare vid Orcus´ rand, innan vi störta ned till skuggorna att der håna författaren till livvets farce!

Dock, huru ömkligt äfven detta att njuta med slappade lifs-andar, att tungfotadt jägta efter fröjder, som föraktligt vända anletet från oss, och kasta sig i den strålände ungdomens famn! Och dessutom – vi känna alltför väl, att vi icke kunna blifva vår gäckade kärlek till det sanna och eviga otrogne, att vi aldrig kunna upphöra blicka upp till den himmel, som bedragit oss. Hafva vi en gång gripits af denna olycksaliga kärlek, skola vi förakta lustan, äfven då vi hvila i hennes armar. Epikuri svin, som aldrig skådat stjernorna, må, välbelåtet grymtande, låta sig bortleda af vällustens sminkade sköka; de stackars människobarn, som fått något af örnens längtan, men ej hans vingar, dö hellre på klippan med ögat mot solen.

Men en sådan lång pina vill Faust icke mer underkasta sig. Hans stolta obändiga natur har känt henne alltför länge och desto djupare som han dagligen på lärostolen måste förnedra sig till att med akademisk tvärsäkerhet framställa skensanningar, som han i sitt innersta föraktar. I denna natt af harm och qval öfver en förspild lefnad står sjelfmordet honom nära. Månen, som skiner in på böckerna och de alkemistiska verktygen i den hvälfta trånga studerkammaren, bryter en af sina strålar mot kristallflaskan deruppe, hvilken innehåller en dödande saft. Men en annan stråle leker på magern Nostradami besvärjelsebok. För Faust ligger magien lika nära till hands, som hon är oss fjerran. Magien sade sig hafva magt att spränga andeverldens portar och lösa tillvarons gåtor. Den fege bäfvade tillbaka för detta medel, som gjorde människan till andeverldens byte, om hon ej förmådde beherrska den. Rationalisten ler åt samma medel, men Faust an-

das ännu medeltidens magiska luft och har han icke längesedan tillgripit det, ligger förklaringen deri, att den stolte tänkaren hitintills trotsat på förnuftets kraft att i ärlig kamp förvärfva hvad magien med besvärjelseboken lofvar smyga oss i händerna.

Äfven vi kunna tro på en magi – den menckliga inbillningskraftens, och någon annan har i verkligheten aldrig funnits. Det är väl hon, som verkar äfven här, då Faust, afstående från försöket att framkalla *verlds-anden*, som är för upphöjd öfver menniskan, frambesvärjer den med henne mer befryndade *jord-anden*, som också visar sig, men i i eld och lågor och blott för att låta honom veta:

»Den ande liknar du, som du förstår,
Ej mig.»

Ännu under inflytelsen af denna öfvernaturliga syn och detta krossande svar uppvaktas han plötsligt af sin famulus Wagner, som med nattmössa på hufvudet och lampa i handen inträder, emedan han hört professors röst och trott honom ”deklamera ett grekiskt skådespel”, af hvilken öfning han, Wagner, vill ”profitera”. Samtalet med denne brödstudiets och den inbilska boksynthetens man, kan endast bidra att öka Fausts äckel för lifvet.

Wagner lemna honom slutligen, men vi kunna i icke lemna honom denna natt, innan vi bevittnat utgången af hans själskamp. Det börjar redan lida mot morgongryningen, och ljusen till påskottans firande skola snart tändas i den närbelägna kyrkan.

Vi låta honom tala sjelf, fast i den matta öfversättning vi försökt af skaldens ord:

Guds afbild jag, som mig åt villan gaf
Att nalkas spegeln af det eviga sanna,
Som njöt mitt sjelf med strålgans kring min panna
Och hade jordesonen skuddat af –
Jag, mera än kerub, hvars kraft odödliggjord,
Sig djerfdes i naturens ådror gjuta
Och anadt gudalif i skaparglädje njuta,
Hur jag är straffad nu! Hur villan måste sluta!
Mig krossat har ett thordöns-ord!

Ej gudar liknar jag; för djupt jag känner det.
Den arme mask, som under vandrarns fjät
Förintas i det stoft, som honom när,
Blott honom lik jag är.

Är det ej stoft, den höga vägg, som här
Med sina hyllors mängd mig tränger?
En verld för matt och sval, stoft, endast stoft det är,
Allt detta skräp, som här mig innestänger.
Kan här jag stilladt få min själs behof?
Behöfs att tusen böcker mig förklara,
Att öfverallt är menskan plågors rof,
Att någonstäds en lycklig torde vara?

(Hans blick faller på en dödskalle).

Hvad gnisslar du till mig, du tomma skalle der?
Jo, att din hjerna, liksom min forvirrad,
Har dagens klarhet sökt med forskande begär,
Men gått i mörkret jemmerligt förvirrad!
Du, instrumenthög, hånar forskarn ju
Med dina hjulverk, valsar, kolfvar, deglar!
Jag stod vid porten, nyckelen var du,
Ditt ax är krusigt nog, men lyfter inga regler.
Naturen, dunkel midt på ljusan dag,
I olyft dok på sina gåtor rufvar;
Hvad i att yppa ej hon fann behag
Afpressas henne ej med häfstång eller skrufvar.

Dock, hvad är det som så min blick betager!
Jag ser ditupp – kan ej se nog ...
Är väl kristallen den magneten, som mig drager?
Hvi tänds kring mig på en gång ljuflig dager,
Lik månens silfverglans i nattlig skog?

Jag helsar dig, du flaska, full af under,
I dig jag ärar konst och menskofunder,
Och blott med andakt tager jag dig ner.
Du inbegrepp af hulda slummersafter,
Du fångna doft af dödens finsta krafter,
Nu om en gunst din mästare dig ber.
Jag skådar dig, och mina plågor döfvas;
Jag fattar dig, och sorg och trängtan söfvas,
Och andens flodvåg faller mer och mer,
Det vida hafvet vinkar nu mitt segel,
Inunder glänser vattnet som en spegel,
Framför mig nyfödd dag mot nya stränder ler.

En eldvagn sväfvar ner på lätta vingar:
Välan, till himmelsfärd jag rustad är,

På osedd ban jag ethern genomsvingar
Till renad verksamhet i högre sfär.
Den fröjd, det gudalif du nu får röna.
Du nyss en mask – och det förtjenar du?
Ja, denna jordens sol den sköna,
Du dristigt vände ryggen nu!
Spräng portarne, dem helst man ville smyga
Sig fegt förbi, spräng dem i kraftigt lopp!
Här är det tid i handling att betyga,
Att gudahöghet vägs af manna-adel upp,
Att ej man bör för dunkla djupen bäfva,
Till hvilka fantasin i sjelfqval sig fordömt,
Men djerft mot flammomhöljda passet sträfva,
Bakom hvars vreda gap ett helvete är gömdt,.
Och fatta stolt sitt mål och glad det målet hinna,
Om än med äfventyr – till intet att förrinna.
Kristallpokal, du åldrige och glömde,
Från hyllan, ur fodralet, der du drömde,
Kom ner! Det väntar oss en högtidsstund.
Du glänst vid mina fäders glädjefester
Och lifvade de allvarsamma gäster,
Då mellan dem du gick från mund till mund.
De rika bildverks prakt omkring din rund
Och gästens pligt att dem i rim förklara
Och i ett andedrag vid botten vara
För mig till minnes mången ungdomstund.
Nu skall jag dig till ingen granne räcka,
Min tydning intet muntert bifall väcka;
Här är den saft jag väljer för min bål.
Dess bruna våg må i din rundel strömma!
En dryck derur och jag skall verlden glömma;
Min sista skål – som jag af all min själ vill tömma –
är din, o *Morgon!* Dig en hög, en festlig skål!.
*(Han för bågaren med den ur flaskan hända giftdrycken
till munnen).*

Klockringning och körsång (*från den närbelägna kyrkan*).

Englarnes kör.

Krist är uppstånden!
Fröjden er, blödande
Bröst, som i glödande

Kamp med förödande,
Smygande, dödande
Synder bestånden!

Faust.

Hvad brus, hvad klang af ljud, som öfversvämma
Min själ och tvinga glaset från min mund!
I klockor, manar ren er dofva stämma
Till helga påskens första högtidsstund?
I körer, sjungen I hvad tröst åt verlden bringat,
Hvad förr vid grafvens natt från englaläppar klingat,
Att stiftadt är ett nytt förbund?

Qvinnornas kör.

Kryddor vi hade
Med oss af ljuflig doft,
Tvådde och lade
Neder hans dyra stoft,
Höljdt i sin linna
Svepning så ren och skär;
Ack, men vi finna
Kristus ej här.

Englarnes kör.

Krist är uppstånden!
Kärleksutöfvande,
Hel dig! Den pröfvande,
Stärkande, öfvande
Strid är bestånden.

Faust.

I himmelstoner, skakande och blida,
Hvi söka mig i jordens usla skara?
O, sväfven dit der veka hjertan lida
Jag hör ert bud; men tron har vikit från min sida.
I undret eger tron sitt älsklingsbarn.
Till dessa sfärer djerfs jag ej mig höja,
Från hvilka klingar edert hulda bud;
Men, ack! I ären kära barndomsljud
Och nödgen mig att qvar på jorden dröja.
Förr störtade med kyssar i min famn
All himlens kärlek ned i stilla sabbatsstunder,

I klockors ljud förnam jag ande-under,
Och bönen var en njutning utan namn.
En trängtan, utsägligt ljuf, mig brände,
Den dref mig ut; i skog, på fält jag lopp
Och under tusen heta tårar kände
Uti min själ en verld gå opp.
Den sången* tecknet gaf til glada ungdomslekar,
Mig barndomsminnen hålla qvar: jag tvekar
Att taga sista tunga steget ut.
O, klinga, ljufva englasång! Jag gråter,
Du mig besekrat, jorden har mig åter!

Lärjungarnes kör.

Han har betvingat
Döden och löst dess band,
Herrligt sig svingat
Högt öfver molnens rand,
Är han derofvan när
Skapandets fröjdmystèr,
Ack, invid jordens bröst
Trängta vi än till tröst.
Kunde du låta,
Mästare, här oss qvar,
Ack, vi begråta
Lyckan du har.

Englarnes kör.

Krist är uppstånden,
Fångar i nattlig graf,
Glada I månden
Kasta dess bojor af,
Fatta er vandringsstaf,
Frälsningen visande
Folken från land till haf;
Mästaren prisande,
Bröderna spisande,
Kärlek bevisande,
Hugnande, lisande,
Eder är mästarn när,
Hos er han är!

*) Påskhymnen